

BYGGNADS VÅRDS FÖRENINGEN

2024-05-07

Region Gotland, Samhällsbyggnadsförvaltningen
registrator-rs@gotland.se

Kopia:

Länsstyrelsen: gotland@lansstyrelsen.se

Riksantikvarieämbetet: registrator@raa.se

ICOMOS Sweden: ulrika.mebus@icomos.se

Världsarvssamordnare: louise.hoffman-borgo@gotland.se

Gotlands museum: info@gotlandsmuseum.se

Gotlands Kyrkohistoriska Sällskap: rebecka.svensson@svenskakyrkan.se

Visby stift: visby.stift@svenskakyrkan.se

*Yttrande över förslag till översiktsplan Gotland 2040, granskning.
Dnr: RS 2024/284.*

Svenska byggnadsvårdsföreningen, SBF, har tagit del av planförslaget på granskning till 2024-05-22. SBF vill inledningsvis betona att föreningen inte är emot vindkraft som energislag och att denna fråga ju inte heller ligger inom föreningens verksamhetsområde. Däremot är det, vid sådana omfattande och ingripande etableringar som vindkraftsindustri, nödvändigt och ett lagkrav att en noggrann avvägning sker mot andra samhällsintressen, som exempelvis de intressen som ligger inom föreningens ändamål. SBF anför följande synpunkter med utgångspunkt från föreningens verksamhetsområde enligt stadgarna, att värna vårt kultur- och naturarv och skapa god kvalitet i nutida stadsplanering.

SBF anser att regionen, med hänvisning till miljömålen, genom en utbyggnad av vindkraftsindustri enligt översiktsplanen skulle förorsaka en omfattande förvanskning av Gotlands världsunika kultur- och naturmiljö.

SAMMANFATTNING

- Gotland utgör en oersättlig resurs för hela landet för upplevelse av kultur- och naturvärden samt för rekreation och friluftsliv. Den omfattande utbyggnad av vindkraft som föreslås i översiktsplanen tycks dock vara en orubblig förutsättning, trots att Gotland inte längre är utpekad som s.k. pilotkommun för energiomställningen och trots en kraftig kritik mot utbyggnaden under samrådsskedet för planen. Översiktsplanens text är fylld av välmenande riktlinjer med innebörden att skydda öns stora kultur-, natur- och rekreationsvärden jämsides med omfattande exploatering för vindkraftsindustri, men riktlinjerna saknar substans eftersom dessa båda inriktningar är oförenliga.
- Vindkraftsutbyggnaden kommer att innebära ett kraftigt ingrepp i Gotlands unika kulturlandskap. SBF anser att den planerade utbyggnaden kommer att påverka landskapsbilden, natur- och kulturvärden och intresset av en god helhetsverkan på ett sätt

som strider mot plan- och bygglagen (PBL 2 kap 6 § p 1). Upplevelsen av Gotlands medeltida kyrkomiljöer och andra områden av riksintresse för kulturmiljövården bedöms komma att påverkas negativt på ett sätt som medför påtaglig skada på riksintressena i strid med miljöbalkens krav (MB 3 kap 6 §).

- På grundval av Gotlands unika värden är hela ön särskilt namngiven i miljöbalken som ett riksintresse, nationallandskap för turism och rörligt friluftsliv. Den planerade utbyggnaden av vindkraft kommer dock begränsa möjligheterna för dessa ändamål genom negativ påverkan på kultur- och naturmiljöer. SBF bedömer att detta leder till påtaglig skada på riksintresset och planförslaget strider därmed mot miljöbalken (MB 4 kap 1 och 2 §§). Utbyggnaden innebär också att stora endast obetydligt påverkade områden kommer att påverkas av exploatering, vilket strider mot miljöbalken (MB 3 kap 2 §).
- Trots att Sverige ratificerat den europeiska landskapskonventionen saknas det helhetsperspektiv på konsekvenserna av planerad vindkraftsutbyggnad för de unika kultur- och naturvärdena i det gotländska landskapet, som det åligger regionen att beakta enligt konventionen.
- SBF har tidigare genom illustrationer av Richard Bernström Akustik HB konstaterat att exempelvis Lojsta-Ljugarnprojektet skulle synas över Visbys siluettlinje. SBF antar att det finns en risk att flera av de påtänkta projekten med landbaserad vindkraft på ön blir synliga över Visbys stadssiluett, vilket skulle kunna medföra att världsarvsnominerings i slutänden av tillståndsprocesserna kan komma att upphävas av UNESCO:s Världsarvskommitté om projekten genomförs.
- Miljökonsekvensbeskrivningen är inte tillförlitlig eftersom den saknar en objektiv prövning av översiktsplanens miljöpåverkan enligt lagens avsikt. Den planerade utbyggnaden av vindkraft innebär en avsevärd negativ påverkan på viktiga miljöaspekter som kultur-, natur- och rekreationsvärden. SBF bedömer att följden blir påtaglig skada på riksintressen i motsats till vad som anförs i miljökonsekvensbeskrivningen. Ett jämförelsealternativ med kraftig begränsning av utbyggnaden av vindkraften borde därför också ha presenterats.
- De omfattande remisshandlingarna på över 500 sidor (över 1000 sidor inklusive samrådsredogörelsen) med långa texter och dubbelskrivningar leder till brist på överskådlighet, skapar oklarhet och försvårar tillgängligheten till materialet. Bristen på redigering av handlingarna minskar förutsättningarna för en meningsfull demokratisk process och kommer också att försvåra användningen av översiktsplanen som underlag för politiker och tjänstemän under kommande ärende- och beslutsprocesser.
- Med hänsyn till att SBF bedömer att översiktsplanen kommer att leda till påtaglig skada på Gotlands medeltida kyrkomiljöer och övriga riksintressen för kulturmiljövården yrkar föreningen att regionen remitterar förslaget till översiktsplan till Riksantikvarieämbetet samt till ICOMOS Sweden för yttrande.

MOTIVERING

Den planerade utbyggnaden av vindindustri hotar Gotlands medeltida kyrkomiljöer och övriga riksintressen för kulturmiljövården

Gotland har ett rikt småbrutet historiskt kulturlandskap med många fornlämningar som vittnar om rötterna i förhistorisk tid. Nära hundratalet gracila medeltida kyrktorn sticker upp i landskapsbilden. Koncentrationen av kyrkorna är troligen unik i världen med i genomsnitt mindre än sex kilometer till nästa kyrka. Nästan alla kyrkorna är synnerligen välbevarade i sitt medeltida uttryck både exteriört och interiört – ett resultat av god byggt teknik under medeltiden, nedgång i konjunkturen och orostider efter medeltiden vilket förhindrade

ombyggnader under många sekler samt varsamma restaureringar under 1900-talet. Kyrkorna ingår i välbevarade helhetsmiljöer av högt kulturhistoriskt värde med inhägnade kyrkogårdar, stigluckor, prästgårdar eller ruiner av prästgårdar, skolbyggnader, sockenmagasin och i flera fall kastaler eller kastalruiner.

De områden som pekats ut som riksintressen för kulturmiljövården på Gotland är 61 stycken, vilka sammanlagt upptar en yta på cirka 467 kvadratkilometer, det vill säga drygt 15 procent av Gotlands totala areal. De 92 medeltida kyrkorna är i det närmaste intakt bevarade med få tillägg från senare århundraden och utgör ett särskilt utpekade riksintresse. De bedöms som märkliga och är av mycket stor betydelse inte bara sett ut ett nationellt perspektiv utan även ur ett internationellt perspektiv. Till följd av detta enastående kulturarvs unicitet var frågan om eventuell världsarvsnominering för landskyrkorna aktuell 2009 då Gotlands Museum lade fram en förstudie (*Gotlands medeltida kyrkor - en del av världsarvet?*). Frågan fördes dock inte vidare.

Mot denna bakgrund bedömer SBF att det är synnerligen anmärkningsvärt att regionen tycks anse att det är närmast ett axiom att just denna ö med sina unika kulturvården ska "gå före i energiomställningen" och lanseras som "energiön". Enligt *Genomförandeprogrammet för klimat, energi och miljö*, fastställt av regionfullmäktige 2022, ska en sammanlagd installerad effekt från vindkraft på 1000 MW på Gotland uppnås till 2027; denna kraftiga satsning trots att regeringen genom Energimyndigheten inte längre pekar ut Gotland som pilot i energiomställningen. Ytanspråken för denna storskaliga satsning på vindkraft motsvarar sammanlagt cirka 160 kvadratkilometer (s 159-160). SBF uppskattar utifrån kartredovisningen att minst en tredjedel av kyrkorna kommer att ligga i omedelbar närhet, cirka 2-5 km, från vindkraftverk. Endast cirka en tredjedel bedöms komma att ligga mer än en mil från vindkraftverk, vilket dock inte hindrar att även dessa kyrktorn på längre avstånd kommer att få konkurrens i vyerna av de höga kraftverkstornen som syns milsvitt med vindsnurror som fångar blicken.

Vy mot Slite kyrka och Mästermyr (E20). Visualisering av Richard Bernström Akustik HB.

SBF anser att "Vindkraftsparkerna" är en grovt missvisande benämning. Det är inte fråga om "parker". I stället handlar det om enorma industriområden över stora delar av ön som ockuperar det småskaliga landskapet och överflyglar kyrktornen med minst cirka sex gånger så höga kraftverk. Kyrkornas stora betydelse som materiella minnen av öns historia och symboler för sin bygd försvagas eller försvinner.

Hur ska då, enligt översiktsplanen, denna omfattande industriutbyggnad kunna ske utan att skada det unika gotländska kulturlandskapet? Under rubriken hänsynstagande till landskapbild anges (s 163):

Varje etablering av vindkraftverk kommer att bedömas utifrån dess påverkan på landskapsbilden och anpassning till landskapsrummet. En omsorgsfull behandling av det enskilda projektet i förhållande till det avgränsade landskapet och landskapsrummet bidrar till en bättre och mer acceptabel helhetsverkan:

- Alla nya etableringar av vindbruk ska utformas och placeras i goda förhållanden till det existerande landskapsrummets karaktär.
- Alla nya etableringar av vindbruk ska föregås av en landskapsanalys. Landskapsanalysen ska visa hur planerade vindkraftverk förhåller sig till rådande topografi, vegetation och bebyggelse i allmänhet samt kyrkor och andra byggnadsverk eller anläggningar med anspråk på ett visst mått av status i det aktuella landskapsrummet i synnerhet.
- Vindkraftverkens placering i landskapet behöver studeras, för att säkerställa att siktlinjer, vyer och landskapsbildsvärden kring kyrkor, kvarnar eller andra värdefulla objekt i landskapet inte påtagligt skadas.
- För vindkraftverk som placeras i anslutning till kyrkor eller i ett öppet landskap kring en kyrka har höjden på vindkraftverket stor betydelse. Verken får inte påverka kyrktornens dominans i landskapsrummet.
- Nya etableringar av vindkraftverk bör placeras på ett sådant sätt att de inte i onödan bidrar till försvagning eller upplösning av existerande landskapsrum. Öppna landskapsrum och viktiga siktlinjer ska särskilt värnas.

Hur etableras stora grupper av 300 m höga vindkraftverk ”omsorgsfullt” i landskapsrummet och i gott förhållande till dess karaktär? Vad kan en landskapsanalys göra för nytta i sammanhanget? Hur undviks kraftiga negativa effekter på siktlinjer och vyer för att undvika påtaglig skada? Hur undviker man att påverka kyrktornens dominans i landskapsbilden med konkurrens av minst sex gånger högre kraftverk? Hur undviks försvagning och upplösning av existerande landskapsrum? Med andra ord försöker planförfattarna maskera det enorma hotet mot det gotländska kulturarvet med välmenande riktlinjer utan substans.

SBF konstaterar att de höga vindkraftverken med roterande snurror och blinkande ljus kommer att synas över i stort sett hela ön och därmed negativt påverka riksintressena för kulturmiljö i många avseenden. Ett minsta avstånd på 2000 meter mellan kraftverk och kyrkor är ett mycket kort avstånd i sammanhanget. Det torde vara omöjligt att tillgodose riktlinjerna att inte negativt påverka kyrkornas framtoning i landskapet eftersom vindbrukens skala är så dominerande i förhållande till kyrkomiljöerna. Grupper med vindkraftverk lika höga som Eiffeltornet syns på miltals avstånd och går inte att trola bort i landskapsbilden hur man än bär sig åt. Det är ofrånkomligt att upplevelsen av kyrkomiljöerna påverkas kraftigt inte minst genom att kyrkornas monumentalitet i landskapsbilden försvinner. Det är helt enkelt omöjligt att anpassa 250-300 meter höga vindkraftverk till det småbrutna kulturlandskapet med dess kyrkomiljöer.

Vindkraftsutbyggnaden kommer således att innebära ett kraftigt ingrepp i Gotlands unika kulturlandskap. SBF bedömer att den planerade utbyggnaden kommer att påverka landskapsbilden, natur- och kulturvärden och intresset av en god helhetsverkan på ett sätt som strider mot plan- och bygglagen (PBL 2 kap 6 § p 1). Gotlands medeltida kyrkomiljöer och andra områden av riksintresse för kulturmiljövärden kommer att negativt påverkas på ett sätt som medför *påtaglig skada* på riksintressena och därmed strider planförslaget mot miljöbalken (MB 3 kap 6 §).

Bristen på överensstämmelse mellan angivna riktlinjer för att skydda upplevelsen av kulturarvet och landskapsbilden och möjligheten att tillgodose dessa riktlinjer är alarmerande. Utbyggnaden skulle medföra irreversibel skada på kulturarvet och den historiska läsbarheten av kulturlandskapet och därmed innebära påtaglig skada på riksintressena för kulturmiljövården.

Den planerade utbyggnaden av vindindustri medför oåterkalleliga intrång i det gotländska nationallandskapet

Områden av riksintresse för kulturmiljövård, naturvård och friluftsliv samt naturreservat och Natura 2000-områden ligger tätt över hela ön. I dag finns det 152 naturreservat och 143 Natura 2000-områden på Gotland. Gotland är så exklusivt att hela ön särskilt anges som skyddsvärd i miljöbalken och är utsedd som ett nationallandskap av riksintresse för turism och rörligt friluftsliv. Exploateringsföretag och andra ingrepp i miljön får komma till stånd endast om det kan ske på ett sätt som inte påtagligt skadar områdenas natur- och kulturvärden (MB 4 kap 1 och 2 §§). I lagtexten anges att ”turismens och friluftslivets, främst det rörliga friluftslivets, intressen [skall] särskilt beaktas vid bedömningen av tillåtligheten av exploateringsföretag eller andra ingrepp i miljön”.

Boverket anför att vid tillämpningen av bestämmelserna ska man inte bara utgå ifrån hur en viss åtgärd påverkar den närmaste omgivningen, utan utifrån ett helhetsperspektiv på vad som är en lämplig utveckling inom hela det geografiska området (jfr. MB prop. 1985/86:3 s 171). Det är konsekvenserna för de samlade natur- och kulturvärdena som bör bedömas. I det sammanhanget är påverkan på landskapsbilden en av de viktigaste parametrarna.

I beskrivningen av riksintresset tecknas grunderna för nationallandskapet som ”en enda av sitt slag sammansatt helhet av havet, berggrunden, stranden, ljuset, naturen, historien, jordbruket, bebyggelsen, levande landsbygd, Visby och gotlänningarna själva” (s 437). I planhandlingen anges att ”Gotlands landskap är unikt och saknar motstycke i Sverige när det kommer till både natur- och kulturarv” (s 127). Dessa värdenas betydelse för en framgångsrik turism beskrivs i planförslaget enligt följande:

Naturmiljön, kulturlandskapet och de vidsträckta stränderna bidrar tillsammans med en levande landsbygd till att göra Gotland till ett attraktivt resmål. Översiktsplanens intentioner möjliggör en hållbar långsiktig utveckling av turistnäringen på Gotland som inte undergräver de grundläggande värdena för natur- och kulturmiljöer och det rörliga friluftslivet (s 110).

Kultur och kulturarv har konstaterats vara viktiga resurser för såväl det turistiska företaget som den regionala utvecklingen i landet och kulturturismen bedöms ha fortsatt goda utvecklingsmöjligheter. Turism och upplevelseindustri gör landsbygden konkurrenskraftig som besöksmål. Historia och kulturarv är sannolikt faktorer som kommer att få ökad betydelse (s 111).

Inom det gotländska nationallandskapet bör återhållsamhet råda vid nyetablering och upplevelse, bevarande och skydd av pågående markanvändning prioriteras. Ärenden och exploateringar inom föreslaget område bör hanteras med hänsyn till riksintressets värde och innehåll (s 443).

Turismen är en stor näring på Gotland, med besökare både från det svenska fastlandet och från hela världen, och ger försörjning till många gotlänningar. Inte minst mot denna bakgrund är det synnerligen anmärkningsvärt att regionen planerar storskalig industri i detta nationallandskap. De välformulerade deklARATIONERNA, enligt exemplen ovan, har ingen relevans eftersom de inte torde kunna uppfyllas.

Eftersom vindkraften inte bör lokaliseras i bebyggelse hamnar den just i obebyggda områden med stor påverkan på värden för natur, kulturmiljö eller rekreation som följd. Höga kraftverk kommer att sönderdela och lämna spår i stora markområden, hindra tillgänglighet och förstöra upplevelsevärdet genom att synas vida omkring och avge ljud och ljusblinkningar på stora avstånd. Vindkraftsbuller kommer att störa tystnaden som är en förutsättning för en avkopplande vistelse i friluft- och rekreationsområden där naturens ljud kan uppfattas. Jordbruksmark och naturområden kommer att täckas av stora fundament för vindkraftsverken, utbredda nät med ledningsgravar, uppställningsplatser och nya breda vägar för att få verken och vingarna på plats och för framtida transporter. Redan idag ser vi stora upplag på den gotländska landsbygden av uttjänta vindkraftsvingar som inte går att återvinna.

Gotland ligger tio landmil från fastlandet. Känslan att titta ut över havet beskrivs väl i planhandlingen: ”Mötet mellan hav och land har en särskild makt över sinnena.” De planerade utbyggnaderna av vindkraftsindustri till havs kommer dock att innebära att dessa lugnande synupplevelser störs genom att fokus förskjuts mot ”fransen” med roterande rotorblad vid horisonten från de planerade projekten med vindkraft till havs.

De samlade negativa konsekvenserna för det gotländska landskapet av denna omfattande exploatering är vid granskning uppenbara men förefaller inte ha beaktats av regionen. Utbyggnaden av vindkraftsområde efter vindkraftsområde leder till en allt större kumulativ negativ effekt som påverkar hela ön. SBF bedömer därför att den planerade utbyggnaden av vindkraft kommer att medföra påtaglig skada i nationallandskapet av riksintresse (MB 4 kap 1 och 2 §§). Utbyggnaden innebär också att stora av exploatering endast obetydligt påverkade områden kommer att påverkas på ett sätt som påtagligt ändrar områdets karaktär vilket strider mot miljöbalken (MB 3 kap 2 §).

Gotlands nationallandskap av riksintresse med dess kultur- och naturmiljöer är en förutsättning för turism och rörligt friluftsliv. Det är en orealistisk förhoppning att deklARATIONERNA i planhandlingen om varsamhet kommer att kunna infrias vid den planerade utbyggnaden av vindkraft. Det är därför ofrånkomligt att utbyggnaden kraftigt kommer att inkräkta på nationallandskapet med stor negativ påverkan på upplevelsevärdet och förståelsen av det historiska landskapet som följd och därmed förorsaka påtaglig skada på riksintresset.

Den europeiska landskapskonventionen negligeras

Sverige ratificerade den europeiska landskapskonventionen 2011. Detta innebär ett åtagande att landet förbinder sig att skydda, förvalta och planera landskapet enligt konventionens intentioner, bland annat att Sverige ska

- öka medvetenheten om landskapets värde och betydelse i det civila samhället, i privata organisationer och hos offentliga myndigheter,
- främja delaktighet i beslut och processer som rör landskapet lokalt och regionalt,
- utveckla en helhetssyn på landskapets värden och hållbar förvaltning av dessa.

Boverket påtalar att landskapskonventionen innebär att Sverige ska tillämpa ett landskapsperspektiv i sin politik för regional utveckling, stadsplanering, kultur- och naturmiljövård m.m. I landskapskonventionen (artikel 1d) anges vad som avses med landskapsskydd:

Åtgärder för att bevara och upprätthålla ett landskaps viktiga eller utmärkande karaktärsdrag när det är berättigat på grund av dess natur- och kulturmiljövärde som en följd av dess naturliga utformning och/eller av mänsklig verksamhet.

Landskapskonventionen omnämns kort i planhandlingen (s 452). Det saknas dock i översiktsplanen en helhetssyn och förståelse för den avsevärda negativa påverkan på det gotländska kulturlandskapet med höga naturvärden som planerad vindkraftsutbyggnad skulle medföra. Inte heller befrämjar den långa och svåröverskådliga planhandlingen delaktighet från medborgarna i beslutsprocessen. SBF anser därför inte att Sverige och regionen uppfyller sina åtaganden enligt konventionen i pågående process för ny översiktsplan för Gotland, vad gäller öns unika kultur- och naturlandskap.

Trots att Sverige ratificerat den europeiska landskapskonventionen saknas det helhetsperspektiv på konsekvenser för det gotländska landskapet av planerad vindkraftsutbyggnad som åligger regionen enligt konventionen. Det är just i översiktsplanen som utveckling och förändringar i landskapet ska prövas i en demokratisk process utifrån konventionens intentioner.

Det finns risk att flera av de planerade vindkraftprojekten kan hota Visbys världsarv

I miljökonsekvensbeskrivningen anges att ”Påverkan från vindkraftverk som är högre än 100 m kan påverka världsarvets Outstanding Universal Value (OUV)” samt att ”Verk med en höjd på 250-300 m kan vara synliga från flera mils avstånd” (MKB s 24). I planhandlingen anges att ”Upplevelsen av den medeltida staden är sårbar för åtgärder även på långt håll om de påverkar intrycket när man närmar sig staden från land eller hav” (s 181).

SBF har tidigare påtalat detta i samverkan med Richard Bernström Akustik HB och anfört att exempelvis de planerade vindkraftverken mellan Lojsta och Ljugarn (E11 och E10 på kartan i planhandlingen) kommer att synas på stora avstånd. Visualiseringar visar att de kommer att kröna Visbys siluett, när man närmar sig Gotland med färja, trots att avståndet är så stort som 3-4 mil mellan vindkraftverken och Visby (se illustration s 8 i detta dokument).

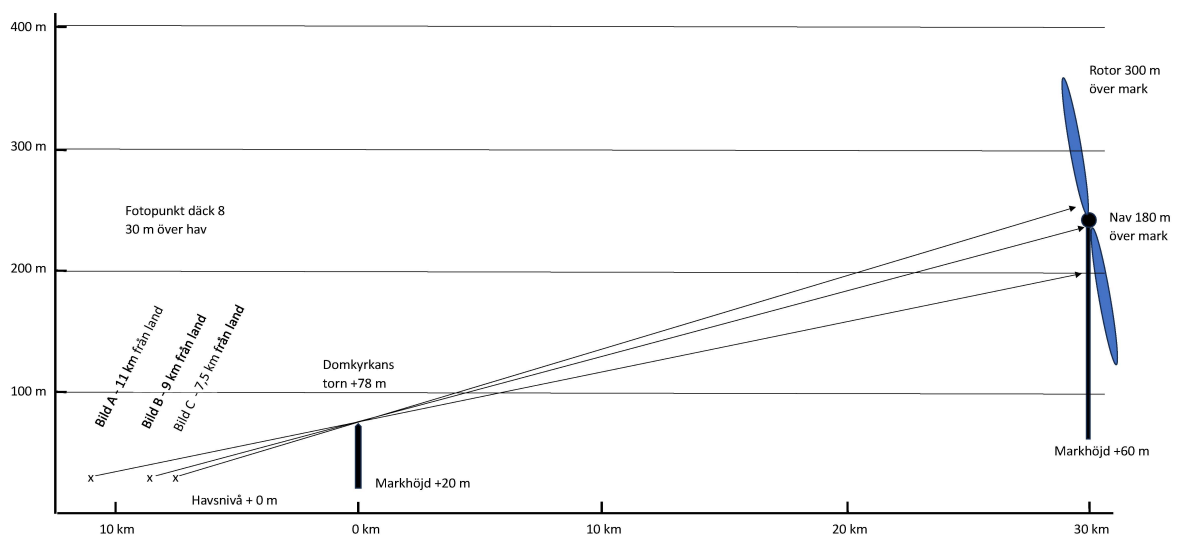
Vindsnurrorna ovanför stadens siluettlinje från exempelvis Lojsta-Ljugarnprojektet skulle enligt SBF:s bedömning innebära ett mycket störande element. Stadsbilden är ett av de värden som ligger till grund för världsarvsnomineringen. Läsbarheten av den medeltida stadsbilden skulle påverkas negativt genom den stora skalförskjutningen och förvanskningen av siktlinjerna mot staden. Ett genomförande av vindkraftsprojektet skulle därmed strida mot att Sverige som nation förbundet sig att göra allt den förmår, så långt dess egna resurser räcker till, för att skydda sina världsarv. Bland annat mot denna bakgrund bör Lojsta-Ljugarnprojektet inte komma till stånd.

SBF antar att det finns en risk att flera av de påtänkta projekten med landbaserad vindkraft på ön, kommer att bli synliga över Visbys stadssiluett, vilket skulle kunna medföra att världsarvsnomineringen i slutänden av tillståndsprocesserna kan komma att upphävas av UNESCO:s Världsarvskommitté.

Vy mot Gotland 11 km från land. De 300 meter höga kraftverken i Lojsta-Ljugarnområdet syns över Visbys siluettlinje. Visualisering av Richard Bernström Akustik HB.

Sektion från fotopunkt på färjan (däck 8) som visar hur stor del av verket / verken som syns ovanför domkyrkans torn i tre olika visualiseringar.

Risk att en stor del av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse förfaller

Översiktsplanen innehåller utmärkta riktlinjer för hur *Region Gotlands Kulturmiljöprogram* bör hanteras vid plan- och bygglovsärenden (s 124) och ger goda tips på hur förvanskingsförbud och varsamhetskrav enligt plan- och bygglagen ska beaktas (s 453). På flera ställen i texten betonas vikten av samspel mellan nytt och gammalt och att bevara byggnadsverk i stället för att riva och bygga nytt (bland annat s 37 och 89). Det är SBF:s förhoppning att dessa utmärkta riktlinjer också kommer att bli vägledande i den praktiska ärendehantering. Vindkraftsetableringen för dock med sig en rad störningar, som i och för sig ligger utanför SBF:s verksamhetsområde, men som kan innebära ett hot mot det byggda kulturarvet och som därför nämns kortfattat i det följande.

Som riktlinjer för avstånd mellan bostäder och vindkraftverk anges 1000 meter. Dock nämns även att Energimyndigheten bedömer att avstånd till bebyggelse ska vara mer än 800 meter. Vad innebär den uppgiften? Är det 1000 meter eller 800 meter som gäller? Det anges att den sammanlagda ljudnivån från planerade och existerande vindkraftverk aldrig bör överstiga 40 dB (A) vid några typer av bostadshus, en ljudnivå som dock innebär ett ständigt lågfrekvent svischande bakgrundsljud. Vidare anges att roterande skuggor vid bostad och på delar av tomten inte bör förekomma i större utsträckning än att den faktiska skuggtiden inte överstiger 8 timmar per år och 30 minuter om dagen, enligt nu gällande rättspraxis. Ett ytterligare störningsmoment är blinkande ljus.

Störningar till följd av det icke hörbara pulserande infraljudet nämns inte i översiktsplanen, trots att många exempel på fastlandet visar att människor som bor flera kilometer från vindbruk tvingas att flytta till följd av hälsoproblem förorsakade av infraljudet. Experter har konstaterat att vissa människor är påtagligt känsliga för ett pulserande infraljud från vindkraftverk som påverkar innerörat och centrala nervsystemet utan att skada själva hörseln. Detta kan leda till sömnstörningar, depression, yrsel, tinnitus, ljudöverkänslighet, huvudvärk m.m. Regelverket bör därför enligt experterna revideras med ett ökat säkerhetsavstånd till bebyggelse för att förhindra eller minska riskerna (*Läkartidningen* 2013-08-06). En appellationsdomstol i Toulouse i Frankrike har nyligen, i en banbrytande dom, för första gången konstaterat att vindkraftverk är skadliga för hälsan via lågfrekventa ljud och infraljud (dom 2021-11-18, artiklar om domen i *Le Figaro* 2021-11-07 och i *France Bleu* 2021-11-03).

En stor andel av Gotlands bebyggelse inom stora omland kring vindindustriområden kommer således att drabbas av störningar av olika slag till följd av fortsatt utbyggnad av vindkraft. Frågan om sjunkande fastighetsvärden berörs inte i översiktsplanen. Gotland har en rik förekomst av kulturhistoriskt värdefulla byggnader, bland annat många för ön karaktäristiska kalkstensgårdar, och lär ha landets äldsta bostadsbestånd. KTH har i en ny rapport visat att fastighetsvärden påverkas uppenbart negativt av närhet till vindkraft (Hans Westlund och Mats Wilhelmsson, *Valuating the negative externality of wind turbines: traditional hedonic and difference-in-difference approaches*, 2022). Detta innebär i sin tur risk för brist på intresse att bebo och underhålla bland annat kulturhistoriskt värdefull bebyggelse inom stora områden, vilket är ytterligare en faktor som hotar kulturarvet.

Inte minst kalkstensgårdarna utgör en väsentlig del av Gotlands kulturarv. Med ständiga störningar från vindkraftverk inom flera kilometers avstånd från vindbruken genom hörbart buller, icke hörbart infraljud och blinkande ljus finns det en stor risk att boendemiljön blir så störd att benägenheten att bo i och underhålla byggnaderna minskar kraftigt. Detta innebär ett hot mot Gotlands välbevarade bebyggelsearv med höga kulturhistoriska värden.

Miljökonsekvensbeskrivningen skönmålar och saknar därför trovärdighet

Av miljökonsekvensbeskrivningen framgår att det föreligger risk för negativa konsekvenser för alla studerade miljöaspekter förutom energi och klimatpåverkan samt vatten. Påverkan på natur-, kultur- och rekreationsvärden beskrivs bland annat enligt följande:

ÖP 2040s huvudsakliga positiva påverkan är att bidra till energiomställningen och reducera klimatpåverkan. [...] Dock finns det målkonflikter mellan en utbyggnad av vindkraft kontra friluftsliv och bevarande av natur- respektive kulturmiljöer (MKB s 13).

Byggandet av vindkraftsparker bedöms medföra en oundviklig påverkan på naturmiljön och förutsättningarna för djur. Själva anläggningarna i sig medför påverkan till följd av sitt markanspråk under både drift- och anläggningsskedet. Utöver markanspråket så kan vindkraftsanläggningar även påverka naturmiljön till följd av att spridningsvägar, strövområden och flygvägar störs. Områdena där vindkraft anges som markanvändning överlappar med flera dokumenterade eller identifierade naturvärden (MKB s 15).

För utbyggnaden av vindkraftverk föreslås övergripande riktlinjer som begränsar utbyggnaden i värdefulla områden, bland annat områden av riksintresse för kulturmiljövården, naturvärden och friluftslivet. Dock föreslås vissa undantag från begränsningarna, bland annat inom områden av riksintresse för energiproduktion och vid befintliga vindkraftverk (MKB s 23).

I miljöbedömningen konstateras således i och för sig att det finns målkonflikter kontra bevarande av kultur- natur- rekreationsvärden. När det gäller bedömningen av riksintressen, varav nationallandskapet omfattar hela ön, anges dock att ”ÖP 2040 bedöms tillgodose de riksintressen som ansetts relevant att bedöma” (MKB s 14). Detta är ett osant påstående mot bakgrund av bedömningen att det föreligger risk för kraftiga negativa konsekvenser genom de stora skador på kultur- och naturmiljö som faktiskt skulle förorsakas av planerad utbyggnad av vindkraft. Dessutom påstås i det tredje uttalandet att riksintresse för energiproduktion generellt ska anses ha företräde i förhållande till tidigare stadfästa andra riksintressen. Det finns inget stöd i lagen för ett sådant förhållningssätt. En avvägning mellan motstående riksintressen måste alltid ske i varje enskilt fall.

SBF vill här hänvisa till Naturvårdsverkets och Riksantikvarieämbetets tolkningar av begreppet påtaglig skada utifrån regeringens proposition vid införande av miljöbalken samt även direkt till propositionen:

Påtaglig skada på natur- eller kulturmiljön kan uppstå om en åtgärd kan mer än obetydligt skada något eller några av de natur-, kultur- eller friluftsvärden som utgör grunden för riksintresset. [...] En negativ påverkan som är irreversibel med avseende på något värde som utgör grunden för riksintresset bör som regel anses utgöra påtaglig skada på natur- eller kulturmiljön (*NFS 2005:17*).

Påtaglig skada kan uppstå om en åtgärd mer än obetydligt skadar något eller några av de värden som utgör grunden för riksintresset samt om den negativa inverkan blir så stor att området i något avseende förlorar sitt värde som riksintresse (*Kulturmiljövårdens riksintressen... Handbok, 2014, s. 53*).

Bestämmelsen är vidare avsedd att skydda sådana kulturmiljöer som dokumenterar olika utvecklingsperioder i vårt lands historia (*Miljöbalken Prop. 1997/98:45, del 2, punkt 5.13, 3 kap 6§, s. 33*).

Dessa tolkningar visar att det är ett lagstridigt påstående att Översiktsplanen tillgodoser riksintressena. Det torde tvärtom vara helt klart att den planerade utbyggnaden medför betydligt mer än *obetydlig skada* på berörda riksintressen, främst nationallandskapet och kyrkomiljöerna. Det torde vidare vara klart att den negativa påverkan är *irreversibel* samt att riksintressena på Gotland i ovanligt hög grad handlar om att skydda olika utvecklingsperioder i

vårt lands historia. SBF bedömer därför att påverkan av planerad vindkraftsutbyggnad inte kan bedömas som något annat än *påtaglig skada*, vilket innebär att utbyggnaden strider mot miljöbalken (MB 3 kap 6 § och 4 kap 1 och 2 §§).

Planförslaget anges uppfylla det nationella miljö kvalitetsmålet *God bebyggd miljö*. En av preciseringarna i målet berörs dock överhuvudtaget inte i bedömningen, nämligen *Kulturvärden i byggd miljö* som anger att ”det kulturella, historiska och arkitektoniska arvet i form av värdefulla byggnader och bebyggelsemiljöer samt platser och landskap bevaras, används och utvecklas”. Det torde enligt SBF:s bedömning vara helt klart, som tidigare framhållits, att en utbyggnad av planerad vindkraft såsom föreslås i planförslaget kommer att medföra en lagstridig negativ påverkan på bland annat de byggda miljöer som omfattar de medeltida kyrkorna. Det är därför felaktigt att påstå att miljö kvalitetsmålet är uppfyllt.

I miljöbalken föreskrivs att konsekvenserna för miljön ska analyseras när det föreligger risk att projekt orsakar betydande miljöpåverkan. Det fattas emellertid en objektiv redovisning av konsekvenserna av storskalig utbyggnad av vindkraft i Översiktsplan 2040. Därmed omöjliggörs en meningsfull demokratisk process, där medborgarna kan förstå och reagera på planförslaget och politikerna har möjlighet att göra strategiska val. När vindkraftindustrin är på plats och man inser de negativa effekterna är det för sent. Eftersom utbyggnaden av vindkraft kommer att leda till en oåterkallelig negativ påverkan på Gotlands kultur-, natur- och rekreationsvärden borde MKB därför också redovisa ett jämförelsealternativ med avsevärt minskad utbyggnad av vindkraft för att ge ett allsidigt beslutsunderlag.

Miljökonsekvensbeskrivningen används således inte enligt syftet med lagen, d.v.s. att med en miljöbedömning integrera miljöaspekter i planering och beslutsfattande och överväga alternativ, så att en totalt sett hållbar utveckling främjas. I stället visar miljöbedömningen att väsentliga värden för en hållbar utveckling åsidosätts på grund av att en faktor – utbyggnad av vindkraft – ses som ett orubbligt axiom. Miljökonsekvensbeskrivningen uppfyller därför inte kraven på en seriös miljöprövning utan blir i stället främst ett kvitto på att formalia följts.

Miljöbedömningen är inte tillförlitlig då den saknar en objektiv och allsidig prövning av översiktsplanens miljöpåverkan enligt lagens avsikt. Eftersom just vindkraft har en så negativ inverkan på många miljöaspekter borde ett jämförelsealternativ med radikalt minskad vindkraftsutbyggnad ha prövats. Miljökonsekvensbeskrivningen kan därför enligt SBF:s uppfattning inte ligga till grund för översiktsplanen.

Avslutande kommentar

Förslaget till översiktsplan innehåller många vackra ord om att värna kultur-, natur- och rekreationsvärden, men utgår helt från inriktningen att eliminera alla hinder för fortsatt kraftig utbyggnad av vindkraft, trots att Gotland inte längre är s.k. pilot i energiomställningen. Vindkraft är en viktig del av vår energiförsörjning, men en objektiv avvägning mot andra allmänna intressen är ett lagkrav.

Trots att utbyggnad av vindbruk kan likställas med etablering av stora industriområden sker prövningsprocesserna främst av miljöprövningsdelegationerna på en nivå över kommunerna, efter tillstyrkan av kommunerna. Beslutsprocessen kommer därmed längre från medborgarna jämfört med vanliga detaljplaneprocesser. Eftersom det dessutom handlar om komplicerade frågor som är svåra att sätta sig in i kommer troligen reaktionerna från närboende först i samband med genomförandet, när man förstår vilken stor negativ förändring av livsmiljön det

handlar om. Översiktsplanen är ett viktigt dokument för prövning i den demokratiska processen inte minst när det gäller frågor av sådan ingripande karaktär som utbyggnad av vindkraft. Översiktsplan 2040 för Gotland med sitt stora omfång, dubbelskrivningar, ibland motsägelsefulla uttalanden, riktlinjer som inte går att uppfylla och brist på grundlig och saklig analys av vindbrukens effekter underlättar dock inte tillgängligheten och förståelsen för medborgarna. Med andra ord saknas förutsättningarna för en meningsfull demokratisk process i en fråga som har synnerligen stor betydelse för människors livsmiljöer och Gotlands framtid.

Den inriktning för utbyggnaden av vindbruk som framgår av planen innebär ett allvarligt hot mot Gotlands unika kultur- och naturvärden. Vindkraft till varje pris tycks kunna legitimera genomgripande åtgärder som kraftigt strider mot skyddet för vårt kultur- och naturarv i plan- och bygglagen och miljöbalken. Vilken rätt har nuvarande generation att få förstöra öns nedärvda historiska kulturlandskap för kommande generationer? Stora misstag, som exempelvis rivningen av stadskärnorna på 1960-talet, visar hur viktigt det är att fråga sig "på vilket sätt tänker vi fel nu?"

Med anledning av ärendets principiella vikt för Gotlands unika och oersättliga kulturarv yrkar SBF att förslaget till översiktsplan remitteras för yttrande till landets högsta myndighet för kulturmiljövården, Riksantikvarieämbetet samt till nationalkommittén ICOMOS Sweden som främjar vård och bevarande av kulturmiljön.

För Svenska byggnadsvårdsföreningen dag som ovan

Ulrika Lindh
Antikvarie
Ordförande

Kristina Berglund
Arkitekt SAR/MSA
Adjungerad styrelseledamot
Författare till boken *Gotlands landskyrkor*

Svenska byggnadsvårdsföreningen grundades i samband med byggnadsvårdsåret 1975 och är en oberoende icke vinstdrivande, ideell förening med cirka 6500 medlemmar. Föreningens huvudsakliga ändamål är att sprida och förmedla kunskap om byggnadsvård och sunt byggande, att slå vakt om vårt byggda och gröna kulturarv och nyttja detta som en resurs i stadsutvecklingen samt att främja en god stadsmiljö och god kvalitet i övrigt i nutida stadsplanering.